

ЗНАЧЕНИЕТО НА ВОЛЯТА

ВЪВ ФИЛОСОФИЯТА НА ПИЕР АБЕЛАР

Елица Калдръмова

ekaldramova@ff.uni-sofia.bg

Abstract: The importance of will in Peter Abelard's philosophy. Will is defined as wish directed at object or action. Consent is understood as one's inner approval of a certain action or thought. Will is different from the consent because it can be directed towards various objects and it is not necessary to lead to the individual's approval. Intention is considered as a motive for doing something. Because of the individual's willingness to act or restraint from an action, the intention allows the moral worth to be ascribed to certain action. Conscience is a quality which is connected to one's inner moral norms. It expresses his attitude towards his own intentions, deeds, and behavior. Conscience can direct the will towards actions and decisions in accordance with virtue and good. Will sets certain direction, and by following or rejecting it, the individual manifests his virtue or vice. Thus merit or fault is ascribed to him respectively.

Key words: Abelard, will, importance, intention, consent, conscience.

За Абелар проблемът за човешката воля е обвързан с нравствеността. В неговата етика той е свързан с намерението за извършване на дадена постъпка и с вътрешното съгласие на индивида с извършваните действия.

Волята се определя като желание или стремеж към някакъв обект или към извършването на дадено действие.¹ Тя може да бъде насочена към нещо добро или към зло като второто е „нещо, което в никакъв случай не бива да се върши или да се изоставя“.² В зависимост от това дали е насочена към благодеяние или към злодеяние, тя се определя като добра (*voluntas bona*) или зла (*voluntas mala*).

В различните ситуации, в които попада личността, е напълно възможно да има разминаване между нейната воля (т. е. какво желае

1 Жилсон, Е., Бьонер, Ф., „История на християнската философия“, прев. Бояджиев, Ц., Каприев, Г., изд. „Идея“, Стара Загора, 1999, с. 359.

2 Абелар, А., „Етика или познай себе си“, прев. Попова, З., Бояджиев, Ц., в: Абелар, П., „Избрани съчинения“, изд. „Наука и изкуство“, София, 1986, с. 327.

тя) и действията ѝ. За да се покаже това несъответствие, са представени случаи, в които човекът прави нещо, което не желае, или не прави нещо, към което се стреми. Такъв е примерът за господар, преследващ роба си за да го убие и този за човек, желаещ да откъсне плодове от дървото в градината на друг.³ В първия случай робът убива господаря си, въпреки че не се е стремил към това, а към запазване на живота си. Неговата воля всъщност е била насочена към опазване на неговия живот и затова тя не се свързва с провинение. Според Абелар вината му е в това, че се е съгласил с едно несправедливо убийство и е трябвало по-скоро да го понесе, отколкото да го причини⁴. Във втория случай човекът желае да открадне от плодовете, но липсва съгласие с това негово желание. Налична е воля, но не и действие, което да я удовлетвори.

В посочените примери се обръща внимание на намерението и съгласието, които се намират в отношение с волята. Съгласието се определя като вътрешното одобрение към действие или мисъл и е налично когато няма никакво противопоставяне срещу него от страна на човека и съществува готовност за неговото извършване при наличие на възможност и подходящи условия.⁵ Това съгласие Абелар нарича грях и то може да съществува независимо дали действието е извършено или не. Той му отдава голямо значение, понеже го свързва с презрението, което проявява човекът към Бог когато съзнателно се съгласява с неправилна постъпка⁶. Тук е важна ролята на разума, понеже колкото по-ясно и правилно индивидът може да различи към кое е добре да се стреми и кое да избягва, толкова повече нараства неговата отговорност за действията, които предприема. Ако индивидът не знае или не е запознат с това дали дадена постъпка или взето решение е правилно или не, това би било извинимо според Абелар. Объркването може да се породи когато човекът няма нужното знание или пък го има, но не се е сетил за него в момента на извършването на действието⁷. При съгласието със злото липсва удържане на склонността, която подтиква човек към неправилното решение. Когато разбира ясно нещо като погрешно и въпреки това се съгласява с него, той се противопоставя на нормите, които би трябвало да следва.

Сама по себе си волята се различава от това съгласие, тъй като

3 Пак там, с. 331, 334.

4 Abaelardus, P., *Ethica seu scito teipsum*, източник: https://la.wikisource.org/wiki/Ethica_seu_scito_teipsum, посетен на 20.07.18, 14:16.

5 Абелар, А., „Етика или познай себе си“, прев. Попова, З., Бояджиев, Ц., в: Абелар, П., „Избрани съчинения“, изд. „Наука и изкуство“, София, 1986, с. 334.

6 Пак там, с. 329.

7 Пак там, с. 367.

тя може да се насочва към различни обекти, но искането не води след себе си задължително и одобрението на личността. Чрез нея вниманието на човек се насочва в определена посока и на следващ етап той преценява дали да одобри искането и да предприеме действия за неговото удовлетворяване. Съгласието оказва голямо влияние върху душата. Ако личността се съгласи с нещо нередно, това води до опетняването ѝ.⁸ Дори в случаите, когато действието не е извършено, има отговорност за наличното вътрешно одобрение, понеже за извършването може да възникнат различни пречки, но „на желанието и съгласието си ние винаги сме господари“.⁹ Тъй като човек се намира в света в постоянно взаимодействие с други индивиди, обекти и явления, те оказват влияние върху неговите постъпки. Затова е напълно възможно да има съгласие с действие, но то да не бъде извършено поради външни за човека обстоятелства. Преценяването на намерението в такива случаи дава възможност за придаване на морална стойност заради готовността за извършване или въздържане от постъпка. Така при насоченост към добро деяние в съответствие с определена добродетел, но неизпълнено поради външни препятствия, може да се зачете заслугата заради намерението.

При желанието и съгласието не играят роля външните фактори. Наистина, желанието може да се насочва към външни обекти, но човекът е способен да действа или не съгласно него по собствена преценка. Също така чрез разпознаване на определени обекти като ценни и важни стремежът може да се насочва в определена посока. Например при налично желание за извършване на нещо, осъзнато и разпознато като неправилно, човекът може да постъпи главно по два начина. Първият е да се съгласи с това, а вторият е да се въздържи от него и да внимава да не го направи. И при двата случая водещо е съгласието, т. е. вътрешното одобрение на човека, което той дава или не дава самостоятелно като се влияе от преценката си.

За да подчертае значението на съгласието, Абелар въвежда ще един аргумент, засягащ извършването на неправилно деяние поради неведение.¹⁰ При такова деяние не е налично съгласие с престъпването на нормите, следователно за виновен се счита този, който не просто дава съгласието си за нещо, а който прави това разпознавайки деянието като неправилно. От тук следва изводът, че забраната за извършване на нещо нередно се отнася до съгласието. Самото то се различава от осъществяването на деянието (извършването на това, за

8 Пак там, с. 339.

9 Пак там, с. 340.

10 Пак там, с. 341.

което вече е било дадено съгласие).¹¹ Първото Абелар определя като съгрешаване, а второто като извършване на грях.

Освен от съгласието, волята се различава и от намерението. Последното е основно понятие в етиката на Абелар, тъй като се счита за „критерий за нравствено действие“.¹² То се свързва с мотива за дадено действие, с решението за неговото извършване и вътрешната нагласа. При преценката на едно извършено действие хората нямат пряк достъп до мотивите на другите, с които е извършено. Затова преценяват на основата на самото действие и по този начин могат да правят предположения за намеренията.¹³ Така за извършване на една и съща постъпка, която се счита за правилна и е съгласувана с правосъдието на хората, може да съществуват различни мотиви за различните индивиди. Според самото действие човекът придава на постъпките положителна морална стойност, но според намеренията те могат да са отрицателни. За разлика от хората, Бог има знание за намеренията, с които се извършва действието, и въз основа на това може да прецени вината и заслугите на всеки отделен индивид.¹⁴

Чрез намерението може да се разбере и целта на човека, т. е. дали при изпълнението на действието е насочен към добродетел, или към зло. На основата на тези разсъждения Абелар прави разлика между намерението и действието и стига до извода, че само по себе си действието не е нито положително, нито отрицателно, а нравствената му стойност се придава от намерението, с което то е извършено.¹⁵ Едно и също действие може да бъде извършено от различни хора и в този случай моралната му стойност се определя в зависимост от намерението или мотива, с който е извършено. Получава положителна стойност, ако намерението на човека е да се придържа колкото може към дадена добродетел и получава отрицателна стойност когато намерението е свързано с порок.

Самото намерение може да бъде определяно като добро или зло. То е добро не само ако индивидът го смята за такова, но и когато то наистина е. Създанието е свързано с изискването намерението да бъде добро и в самото себе си, а това означава да бъде съгласувано с

¹¹ Пак там, с. 344.

¹² Хайнцман, Р., „Философия на Средновековието“, прев. Каприев, Г., изд. „ЛИК“, София, 2002, с. 233.

¹³ Абелар, А., „Етика или познай себе си“, прев. Попова, З., Бояджиев, Ц., в: Абелар, П., „Избрани съчинения“, изд. „Наука и изкуство“, София, 1986, с. 342.

¹⁴ Пак там.

¹⁵ Кондова, Л., „Етиката на Абелар – диалогът между вяра и разум в *Collationes*“, в: Бояджиев, Ц., Каприев, Г., Шпеер, А., „Архив за средновековна философия и култура“, изд. „Изток-Запад“, София, 2012, свитък XVIII, с. 75.

волята на Бог.¹⁶ Неговата воля винаги е насочена към доброто и към благо. Затова когато е в съгласие с нея, намерението също става насочено към доброто и с това се определя като добро намерение.

Волята се определя като желанието за нещо, а намерението като умисъл, с която се извършва действието. Второто може да се разглежда като причината за извършването на нещо. Според Абелар съгласието произлиза от намерението.¹⁷ Когато волята се насочи към даден обект, се преценява какъв е той, какъв ще е възможният резултат, ако индивидът изпълни желанието си. Следващият етап е свързан с намерението. Тук е важно с каква умисъл се предприема нещо и какво се цели с него. Може да се каже, че индивидът възприема действието или обекта от гледна точка на това, което те означават за самия него – какво иска да постигне и защо би извършил действието. От изясняването на намеренията и целта се преминава към съгласието, което води до готовност за действие, и накрая към самото действие.

Освен намерението, към моралното съзнание на човек се отнася и съвестта.¹⁸ Тя е качество, свързано с вътрешните нравствени норми на личността, и изразява отношението на самия индивид към неговите намерения, постъпки и поведение. Съвестта има доминираща роля в отношението с волята, тъй като „определя избора на едно или друго конкретно действие... задължава волята и е фактор при определянето на целта на човешките действия“.¹⁹ Чрез определянето на избора тя може да насочва волята към постъпки и решения, съобразени с добродетелите и благо. Ролята на съвестта подчертава значението на субективността в оценяването на собствените постъпки и във взаимодействието на индивида с другите личности. Тъй като се характеризира като фактор при определянето на целите, за нея може да се твърди, че регулира намеренията.

Абелар разглежда човешката воля като значима не само когато е насочена към добродетелта, но и когато е насочена към зло. Свободната воля е основна за човека и е заложена в него още при създаването му. В неговата философия волята е една от причините, водещи до извършването на първородния грях, но в същото време чрез нея човекът има възможност да прояви и добродетелите си. От една страна, когато волята се стреми към нещо добро, вниманието на човек се насочва към него и се преценява чрез разума неговата положителна

16 Жилсон, Е., Бьонер, Ф., „История на християнската философия“, прев. Бояджиев, Ц., Каприев, Г., изд. „Идея“, София, 1999, с. 360.

17 Пак там, с. 350.

18 Радев, Р., „Латинският Аристотел. Пиер Абелар – живот и дело“, изд. „Партиздат“, София, 1982, с. 96.

19 Пак там.

стойност, което води до формирането на намерение и даване на съгласие. Така в съгласуването им с добродетелта действията получават положителна нравствена стойност и на човека се приписват заслуги.

Дори когато човешката воля е насочена към зло, Абелар не отрича нейната значимост. В този случай тя има по-скоро косвена роля за насочване на човек към доброто като действа като „враг“²⁰ или препятствие, което дава възможност на личността да прояви своите добродетели. Победата над злата воля се осъществява когато човекът я подчини на божествената воля като я насочи към добро. В посочената борба индивидът надмогва себе си като целта не е злата воля да се потисне напълно, за да може да се осъществява борбата срещу нея.

Освен човешката воля, Абелар разглежда и божествената, доколкото това е възможно за човешкия разум. В случая тя не се различава от съгласието и намерението като по този начин се запазва и единството на божествената същност. Възприема се като върховен принцип и първоизточник, на който е подчинено цялото творение.²¹ Тук възможността за извършване на действие и волята съвпадат, което се счита за същностно свойство на Бог. Ако се допусне различаване между тях, това би довело до намаляване на благото – в единия случай би означавало недоброжелателност, а в другия – ограничена способност за действие. Тъй като тази воля винаги се стреми към най-доброто, действията се осъществяват според разумна причина по най-добрия възможен начин в съответствие с възможностите на отделните биващи. Твърдението, че Бог не може да пожелае нещо, което не е добро, предполага наличието на някакъв недостатък в неговото всемогъщество. Затова според Абелар, по-точната формулировка на това, че злото не се пожелава и не се върши е „не че бог не може, а че не иска“.²² В този смисъл онова, което не трябва да бъде направено и противоречи на благото, няма да бъде желано и сторено. Обръща се внимание на положението, че всемогъществото произтича от това, че поисканото винаги се осъществява, че волята винаги се изпълнява.

В този смисъл намерението също винаги е добро и е в съгласие с благото. За Абелар е ясно, че някои действия могат да изглеждат на човека като необясними или не напълно насочени към доброто, но това се дължи на непознаване в дълбочина на намеренията, стоящи зад тях. Така привидно неправилна постъпка е оправдана и добра за-

20 Абелар, А., „Етика или познай себе си“, прев. Попова, З., Бояджиев, Ц., в: Абелар, П., „Избрани съчинения“, изд. „Наука и изкуство“, София, 1986, с. 333.

21 Абелар, А., „Теология за счоларите“, прев. Стоянова, П., Бояджиев, Ц., в: Абелар, П., „Избрани съчинения“, изд. „Наука и изкуство“, София, 1986, с. 246, 247.

22 Пак там, с. 250.

ради намерението, с което е извършена, насочено към добродетел.

При човешката воля също е налична свобода на избора, но няма такова съвпадение между воля, намерение, съгласие и действие. Човекът може да решава свободно, а това означава, че има възможност да осъществи замисленото или да се откаже от него.²³ Преценката за извършването се осъществява с помощта на разума, чието наличие предполага и наличието на свободния избор.

За да може да се стигне до задаване на намерение и извършване на действие, волята трябва да се насочи към обект. Стремещт насочва вниманието в определена посока, води до поставянето на цел и даването на съгласие. Последното съществува в отношение, то е съгласие с нещо – с неправилното или с правилното. Може да се каже, че волята задава определена посока и в хода на следването или отхвърлянето ѝ индивидът има възможност да прояви своите добродетели или пороци и в зависимост от това да му се припише заслуга или вина.

Въпреки възможността да бъде насочена към зло, Абелар прави ясно разграничение между воля и грях. Волята като желание за нещо не би могла да се счита за грях, ако не бъде удовлетворена и не бъде приета от самия индивид като подходяща. Тя може да се насочи към добро или зло, но и в двата случая има своето значение за проявяването на добродетели, спазването на норми и придобиването на заслуги.

Библиография

Abaelardus, P., *Ethica seu scito teipsum*, източник: https://la.wikisource.org/wiki/Ethica_seu_scito_teipsum, посетен на 20.07.18, 14:16.

Абелар, А., „Етика или познай себе си“, прев. Попова, З., Бояджиев, Ц., в: Абелар, П. „Избрани съчинения“, изд. „Наука и изкуство“, София, 1986.

Абелар, А., „Теология за схолярите“, прев. Стоянова, П., Бояджиев, Ц., в: Абелар, П. „Избрани съчинения“, изд. „Наука и изкуство“, София, 1986.

Жилсон, Е., Бьонер, Ф., „История на християнската философия“, прев. Бояджиев, Ц., Каприев, Г., изд. „Идея“, Стара Загора, 1999.

Кондова, Л., „Етиката на Абелар – диалогът между вяра и разум в *Collationes*“, в: Бояджиев, Ц., Каприев, Г., Шпеер, А., „Архив за средновековна философия и култура“, свитък XVIII, изд. „Изток-Запад“, София, 2012.

²³ Пак там, с. 271.

- Радев, Р., „Латинският Аристотел. Пиер Абелар – живот и дело“, изд. „Партиздаг“, София, 1982.
- Хайнцман, Р., „Философия на Средновековието“, прев. Каприев, Г., изд. „ЛИК“, София, 2002.